

УДК 94 (477)

Н. С. Мацко

**ІМПЕРСЬКІ ВІЙСЬКОВІ ФОРМУВАННЯ НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ
УКРАЇНІ ТА ПОВ'ЯЗАНІ З НИМИ ПОВИННОСТІ
(КІНЕЦЬ XVIII – ПЕРША ПОЛОВИНА XIX СТ.)**

Кінець XVIII ст. у політичному житті Правобережної України був позначений суттєвими адміністративно-територіальними й суспільно-економічними змінами, які ознаменували новий етап у історії цього регіону – існування у складі Російської імперії. Опорою і головною рушійною силою проведення на Правобережжі численних політичних і соціально-економічних перетворень та оформлення регіону у вірнопіддану складову самодержавства стала армія.

Розглядаючи проблеми, пов'язані з формуванням та організацією владних структур Російської імперії на землях Правобережної України у XIX ст., безумовно важливим залишається ретроспективний аналіз процесу створення військово-охоронного комплексу цих територій і впливу армійського контингенту на суспільно-політичне життя краю. Це зумовлює актуальність означеної проблеми, посилює необхідність з'ясування стратегічної ваги Правобережжя у системі імперських відносин, й визначення місця і ролі регулярних підрозділів у повсякденному житті мешканців даного регіону. У зв'язку з цим, вивчення системи розташування військ, їх продовольчого й товарного постачання, питання ролі і значення місцевого населення у забезпеченні життєдіяльності регулярних команд, взаємовідносин солдат і жителів, набувають вагомого наукового значення.

Серед значної кількості історичних досліджень, присвячених особливостям політичного й соціально-економічного становища Правобережної України у складі Російської імперії, слід виділити праці М. Бармака, В. Григоренка, В. Шандри, у яких висвітлюються окремі аспекти інкорпораційної політики самодержавства на цих теренах [1–2; 3; 4]. Значний внесок у вивчення проблеми ролі й значення військового контингенту у суспільному житті Південно-Західного краю зробили вчені-краєзнавці С. Єсюнін, Ю. Земський, С. Сидорук, А. Філінюк, їхні студії відзначаються вагомістю фактологічного матеріалу й широкою джерельною базою [5; 6; 7–8; 9–10].

Привнесена на Правобережжя військово-ієрархічна модель управління, передбачала запровадження на захоплених землях цілого ряду грошових і натуральних соціальних зобов'язань, які міністр внутрішніх справ В. П. Кочубей охарактеризував як "разные денежные сборы и работы сверх учрежденных в казну податей, по требованиям правительства и по внутренней губернской раскладке, ежегодно обывательски отбываемые" [11, с.164]. У перелік загальних повинностей військового відомства входили: рекрутчина, квартирна, підводна повинності, обов'язок постачання військ

"разними потребностями", відведення пасовищ й сінокосів, будівництво і утримання армійських споруд тощо.

Більшість військових істориків сходяться на думці, що найважчою і найтрагічнішою із повинностей була рекрутчина, адже саме вона позбавляла селянські і міщанські сім'ї повноцінних, молодих чоловіків-господарів, відриваючи їх від землі і прирікаючи відбувати 25-ти річну солдатську муштру. Протягом багатьох десятиліть рекрутські набори були основним засобом комплектування російської армії, а їхні розміри і терміни проведення перебували у прямій залежності від потреб військового відомства. Восени 1794 р., згідно указу Катерини II на Правобережжі було оголошено перший набір за квотою 1 новобранець з 200 душ, у 1796 р. у Подільській губернії із кожних 500 душ уже вимагали по 5 рекрутів, а в 1797 р. (2 набори) по 8 осіб із 500 чол. [12; 13; 14, арк.37, 262; 15]. Стислі терміни і активне запровадження військової повинності у інкорпорованому регіоні, засвідчили цілеспрямованість дій імперської влади, її намагання якомога швидше підкорити цей край і зробити його невід'ємною складовою самодержавства.

На військову службу чоловіків призивали з так званих "тяглих станів", приміром, на Поділлі у 1797 р. із загального числа мешканців, які підлягали повинності 480.666 чол. склали селяни, вони повинні були виставити 97,6% новобранців, водночас, дворянство, купецтво, духовенство, іноземні поселенці (всього 20% населення) від повинності звільнялось [7, с.267; 2, с.226; 10, с.17].

Зауважимо, що рекрутами ставали люди різних соціальних станів: втікачі, волоцюги, порушники громадського спокою, навіть злочинці [16, арк. 37–39, 138; 17, арк. 27–28; 18, арк. 127, 152; 19, арк. 1–2; 20, арк. 4–6, 9–10, 22, 34, 36, 40, 45, 56, 64; 21, арк. 41; 22, арк. 4; 23, арк. 1–5]. Новобранців свідомо відправляли якомога далі від дому, а набраних на службу у Волинській, Київській і Подільській губерніях, як правило, у військові команди дислоковані у великоросійських регіонах [24, с. 16]. Витрати на набір і прийом призваних та утримання присутствій (шляхові, квартирні і порційні гроші, жалування чиновникам, виготовлення вимірювальних приладів, відправлення призовників) були величезними, приміром, у 1890 р. у Подільській губернії вони склали 14.761 руб. 44 коп. із земських зборів і 9.453 руб. 75 коп. із державної скарбниці, загальна сума видатків сягнула 24.050 руб. 51 коп. [25, с.58; 26, арк.125, 386–387; 27, арк.172; 28, арк.20].

У 1831 р. набрав чинності "Рекрутський статут", який, окрім ряду адміністративних змін, запровадив систему добровільного казенного вербування, а також продаж "залікових квитанцій", придбавши які можна було звільнити від військової повинності окремих людей чи навіть цілу общину [29, с.424]. Необхідно відмітити, що рекрутчина використовувалася російською владою не лише з пенітенціарною метою, а й як засіб асиміляції і насильницької християнізації населення. Для адміністрації, поміщиків, сільських громад та єврейських кагалів вона стала дієвим і перевіреним способом позбавлення від ненадійних елементів у середині власних общин, а для працівників присутствій – "золотим дном", середовищем масових

службових зловживань, здирництва, хабарництва, казнокрадства [30, с.131, 137].

Зауважимо, що 25-річна муштра сприймалася населенням як смертний вирок, адже через постійні збройні кампанії, епідемії, відсутність належного медичного обслуговування, погане продовольче забезпечення із війська поверталися одиниці. Рекрутські набори провокували у народній свідомості жорстокі потрясіння, на їх основі заподіювались умисні каліцтва, а заворушення, ухиляння, переховування, втечі стали масовим явищем [31, арк. 2; 32, арк. 2–3; 33, арк. 32; 34, арк. 1–14].

У безпосередньому зв'язку із рекрутчиною перебувала квартирна повинність. Перша половина XIX ст. позначена швидким зростанням чисельності російської армії – у 1801 р. вона нараховувала 446 тис. чол., у 1826 р. уже 848 тис., а на передодні Кримської війни – 1.124 тис.; закономірно, що таке стрімке збільшення збройних сил вимагало розширення кількості місць для їхнього розміщення. Згідно функціуючої у XVIII–XIX ст. системи армійського управління, постій військ проводився у таборах (весна-літо) та на "просторових квартирах" (осінь-зима), які влаштовувались на підставі виконання земських повинностей, переважно у селах, і регулярно (кожні 1–3 р.) змінювались [5, с.336].

Беручи до уваги архівні і статистичні дані та документи офіційних осіб, можемо стверджувати, що на теренах Південно-Західного краю було розквартировано численні військові з'єднання. На території Волині, в окремі роки початку XIX ст. кількість піхоти, кавалерії, артилерії, козацтва, внутрішньої і прикордонної варти та жандармерії сягала 22.470 осіб; у матеріалах Київського військового губернатора зазначається, що на його землях перебувало 22.145 військових і 9.490 коней, а на Поділлі, згідно губернських звітів (1869 р.) "всього 19.791 человек войск" [6, с.16; 35, арк.20–21 зв.; 36, арк.16]. Приблизно така ж кількість регулярних формувань, а на час проведення військових кампаній чи оголошення надзвичайного стану і вдвічі більша, дислокувалася на Правобережжі упродовж всього XIX ст.

Розквартирування такого значного числа військових одиниць для цього краю було величезною проблемою. Спеціальних об'єктів чи споруд, які могли б бути використані для постою, у населених пунктах не було, наявні ж будинки найчастіше були непридатними для розміщення солдат, до того ж, не завжди армійським керівництвом проводився детальний аналіз і ґрунтовне вивчення стану міст і сіл, рівня життя мешканців, соціально-побутових умов тощо. Такі недопрацювання згодом виливались у ряд труднощів, пов'язаних із великою кількістю поселених одиниць і малим числом місць відведених для постою, нестачею продуктів харчування, свічок чи палива [37, арк. 123]. Непристосованість хат і господарських споруд під розквартирування чітко простежується у зверненнях солдат: "чрезвычайно тесно, на одной квартире стоит по 8 человек и спят многие въ сараяхъ, сеняхъ и даже на дворе", неодноразовими були випадки, коли у маленьких селах стояли величезні армійські підрозділи, і на кожну хату припадало по 5–8 квартирантів [38, арк. 21–23 зв, 554], жителі обтяжені військовим постоем "почти круглый год",

перебували у "крайней бедности" і скаржилися на "большое отягощение" [37, арк. 19; 39, с.13–14; 38, арк. 21–23 зв., 565; 3, с.135]. Постійні квартирування військових формувань, які супроводжувалися значними матеріальними видатками, спричиняли убогість жителів, їхнє напівголодне існування, служиві доповідали про те, що "хозяева не в состоянии прокормить всех", і прохали про переведення [38, арк. 21–23 зв, 820; 40, арк. 4; 41, арк. 1–3]. На Правобережжі на постій часто розміщували кавалерію, з якою пов'язувалось утримання і догляд армійських коней, постачання фуражу, відведення лугів та сінокосів [42, арк. 35]. Водночас, відсутність спеціальних приміщень до уваги не бралася, облаштуванню підлягали будь-які більш-менш придатні споруди, до прикладу, у с. Довжок (Подільська губ.), квартируюча фурштатська рота за відсутності конюшень приклала усіх зусиль для того, щоб розмістити коней у селянських коморах, із вимогою "из нихъ хлеб выбросить на двор" [37, арк. 19–19 зв.].

Особливо нестерпними були ситуації, коли в місця постійного розквартирування військових підселяли нові армійські команди, найчастіше це були роти і ескадрони солдат (по 15–35 чол.), які формувалися для організації і проведення рекрутських наборів та супроводу команд новобранців на місце служби [43, арк. 147, 164; 44, арк. 66; 45, арк. 2, 8–9]. Звичним явищем суспільного життя XVIII–XIX ст. було розміщення на тимчасовий постій рекрут, останні, очікуючи розподілення у військові частини, часто поселялися у повітових центрах та навколишніх селах, створюючи тим самим зайві труднощі місцевим жителям [46, арк. 1–4; 38, арк. 554; 14, арк. 265–266].

Варто відмітити, що окрім виділення житлових приміщень, населення було зобов'язане ще й годувати військових, тобто забезпечувати армійські чини провіантом і приваркою. Після 1871 р. провіант (добову норму харчів на людину) у переважній більшості випадків, відпускали із державних магазинів натурою, у вигляді встановленої кількості житньої муки і круп, приварочні гроші видавалася на придбання додаткових продуктів – м'яса, солі, овочів тощо. Якщо підрозділи розташовувалися на просторових квартирах у "обивателів", то військові отримували як хліб так і приварку від жителів, останні за це "вознаграждались полною дачею провианта, отпускаемого отъ казны ихъ постояльцам" [47, с.200; 48, с.1].

Щорічно із земських зборів на утримання розквартированих у населених пунктах військових, виділялися значні суми [49, арк. 1–14; 50, арк. 1–8; 51, арк. 1–6; 52, арк. 15; 53, арк. 1–12; 54, арк. 1–7]. Наприклад, у 1851 р. у Кам'янецькому повіті 1.354 руб. 64 коп. було передбачено на безоплатний найом квартир для штабів і армійських чинів, із місцевих капіталів надавалася грошова допомога на закупівлю свічок, дров й соломи чи оголошувалися їх "добровільні" збори [55, арк. 2; 56, арк. 594–595; 57, арк. 1–3]. У 1814–1816 рр. на 100 ревізійних душ припадало 650 днів квартирувань, а постій оцінювався у 2 млн. руб. щорічно. Нерівномірність розподілу була катастрофічною, у місцях зосередження військ та на основних маршрутах, жителі потерпали від переобтяження і крайньої нужди [58,

арк. 1–6; 35 арк. 4]. Найважче цю повинність було виконувати мешканцям Подільської, Волинської і Київської губерній, які були змушені впродовж багатьох років квартирувати до 100 тис. чол. регулярної армії, яка за словами О. Петрова "всегда здесь сосредотачивалась, тогда какъ северная и восточная губернии, почти не знали постоа" [29, с.441].

Необхідно підкреслити, що на Правобережжі абсолютно незалежних від військового постоа населених пунктів не було, на розташування армійські команди не приймали лише етапні пункти, які були завантажені проходом рекрутських і арештантських партій, інколи, прикордонні міста і села [38, арк. 21–23 зв, 788; 59, с.50]. До категорії тимчасово звільнених потрапляли лише через об'єктивні фактори: пожежі, епідемії, неврожаї, або звернення шанованих осіб [37, арк. 90; 60, с.32].

Зауважимо, що постійне перебування солдат у непристосованих для постоа населених пунктах, тісних, непридатних приміщеннях, вимагало будівництва або переоблаштування споруд з метою їх відповідності армійським потребам. Починаючи з 40-х років XIX ст. у містах і селах Правобережжя почали практикувати централізоване проектування і спорудження військових об'єктів: казарм, лазаретів, цейхгаузів, конюшень, манежів, зброярень, етапних будинків, рекрутських куренів [43, арк. 81; 9, с. 103]. Чималі кошти на такі потреби виділялися із місцевих бюджетів, а це означало, що на плечі платників податків лягали нові грошові стягнення [43, арк. 271; 61, арк. 98–98 зв.; 36, арк. 10; 62, арк. 4, 8].

Ґрунтовний аналіз архівних документів доводить, що постої негативно позначалися на фінансово-матеріальному становищі господарств жителів краю, а підводна повинність, яка входила до переліку обов'язкових натуральних зобов'язань населення Правобережжя в черговий раз погіршила життя місцевого люду. Постачання підвод і коней для перевезення рекрутських і арештантських партій, транспортування чиновників, звозу ратних речей і амуніції вимагали як Військове так і Цивільне відомства [63, арк. 1, 7, 10, 13; 64, арк. 2-3; 8, с. 303; 65, арк. 265; 37, арк. 102; 38, арк. 585; 63, арк. 131]. Нерівномірність розкладки на транспорт й тяглову силу була очевидною, населені пункти, що розміщувалися вздовж доріг і в місцях скупчення армійських одиниць, особливо у воєнні роки, потерпали від значного переобтяження і матеріального визиску. За даними Комітету із сенаторів у 1814–1816 рр. підводна повинність вартувала 3.791.571 руб. [11, с. 197].

Масові зловживання управлінського апарату стали звичним явищем суспільного життя XVIII–XIX ст., свавілля при стягуванні земських зборів і платежів, порушення у системі виконання соціальних зобов'язань, нерівномірність розкладок прогресували. Безконтрольність посадових осіб, їх низький моральний і освітній рівень, мізерні оклади, паперова творчість і багатоступеневість у провадженні справ сприяли розквіту хабарництва і казнокрадства. О. Пушкін чиновництво цього періоду охарактеризував однією дуже влучною фразою: "От канцлера до последнего протоколиста все крало и все было продажно" [30, с.152]. Беззаконня процвітало, відсутність

порядку у діловодстві, неточності обліку, нестача супровідних документів і розпоряджень, провокували масові порушення [66, арк. 548; 67, арк. 4]. Незважаючи на потужну нормативну базу, спрямовану на законодавче посилення контролю за адміністративними установами, викоринити бюрократичні пороки остаточно, так і не вдалося. Значна кількість архівних документів із скаргами на порушення, зловживання службовим становищем, недобросовісне виконання обов'язків це доводить.

Зважаючи на стратегічну важливість Правобережжя, яке стало місцем перетину імперських і європейських інтересів, нестабільність суспільно-політичної ситуації в регіоні, його величину, демографічний стан, а також факт тривалого перебування у законодавчому полі іншої держави, царизм сконцентрував тут вагомі сили – потужний військовий контингент, який мав посприяти створенню нової системи управління і всіляко її підтримувати. Розташування у містах і селах прикордонної Правобережної України великих військових формувань мало перед собою далекоглядну і різнобічну мету. Власне, за допомогою армійського контингенту відбувалося реальне зміцнення межових теренів, нарощувалась кількість російського елемента на захоплених землях, окрім того, військо мало протидіяти не лише зовнішній загрози, але й можливим внутрішнім потрясінням. Потужні, чисельні військові одиниці сприймалися російською владою, як надійний тил і захист режиму у нелегкі часи внутрішньодержавної кризи, суспільних протестів і масових заворушень. Окрім того, військові постой буди перевіченим способом здешевленого утримання армії за рахунок трудових і матеріальних ресурсів оподаткованих станів. Численний армійський контингент Південно-Західного краю і пов'язані із ним військові повинності негативно позначилися на фінансово-матеріальному становищі місцевих жителів, особливо найбільшій його верстви – кріпосного селянства. Рекрутчина, необхідність постійного квартирування та продовольчого забезпечення особового складу регулярних команд, надання підвод, виділення сінокосів і лугів, місць для тренувань і маневрів, будівництво військових споруд, вимагали значних матеріальних ресурсів і вкрай виснажували український люд, руйнували виробничу структуру населених пунктів, розорювали господарства, провокували непорозуміння й сутички між військовими і мешканцями краю.

Література

1. **Бармак М.** Правова основа формування територіально-адміністративного устрою Правобережної України наприкінці XVIII ст. / Микола Бармак // Наукові записки Тернопільського Національного Педагогічного Університету. Серія Історія. – 2006. – Вип. 3. – С. 4–9.
2. **Бармак М.** Формування владних інституцій Російської імперії на Правобережній Україні кінець XVIII – перша половина XIX ст. / М. В. Бармак – Тернопіль.: Астон, 2007. – 512 с.
3. **Григоренко В.** Приєднання земель (терени сучасної Хмельниччини) до складу Російської імперії в 1793 р. в результаті другого поділу Польщі / В. О. Григоренко //

Поляки на Хмельниччині: погляд крізь віки. Збірник наукових праць за матеріалами міжнародної наукової конференції (23–24 червня 1999 року). – Хмельницький: "Поділля", 1999. – С. 131–135. 4. **Шандра В.** Київське генерал-губернаторство. 1832–1914. Історія створення та діяльності, архівний комплекс і його інформативний потенціал. / В. Шандра – К., 1990. – 144 с. 5. **Єсюнін С.** Військові гарнізони міст Подільської губернії другої половини ХІХ – початку ХХ ст.: до історії формування та становлення / Сергій Миколайович Єсюнін // Матеріали ХІІ Подільської історико-краєзнавчої конференції (22–23 листопада 2007 року). / Ред. кол.: Завальнюк О. М. (співголова), Войтенко В. І., Баженов Л. В. (відповід. редактор) та ін. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2007. – Т. 1. – С. 335–343. 6. **Звіти** подільських губернаторів (кінець 1860-х – середина 1880-х рр.): збірка документів / Автори-упорядники, передмова, коментарі Ю. Земський, В. Дячок. – Хмельницький: ХНУ, 2007. – 127 с. 7. **Сидорук С.** До історії рекрутських наборів на Поділлі наприкінці ХVІІІ століття / Сергій Сидорук // Матеріали ХІІ Подільської історико-краєзнавчої конференції (22–23 листопада 2007 року) – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2007. – Т. 1. – С. 264–271. 8. **Сидорук С.** Військові повинності населення Поділля наприкінці ХVІІІ – в першій третині ХІХ ст. / Сергій Сидорук // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету: Історичні науки. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2008. – Т. 18. На пошану професора В. С. Степанкова – С. 300–309. 9. **Філінюк А.** Військові постой та пов'язані з ними повинності у Подільській губернії на межі ХVІІІ–ХІХ століть / Анатолій Григорович Філінюк // Воєнна історія Поділля та Буковини. Науковий збірник матеріалів Всеукраїнської наукової військово-історичної конференції. 25-26 листопада 2009 р. м. Кам'янець-Подільський. – С. 101–107. 10. **Філінюк А.** Рекрутська повинність у Правобережній Україні на межі ХVІІІ–ХІХ ст. / Анатолій Григорович Філінюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: Збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів і аспірантів. – Випуск 3. В 3-х томах. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2004. – Т. 1. – С. 17. 11. **Неупокоев В. І.** Государственные повинности крестьян Европейской России в конце ХVІІІ – начале ХІХ века / В. И. Неупокоев [ред. П. Г. Рындзюнский]. – М.: Наука, 1987. – 286 с. 12. **Полное** Собрание Законов Российской Империи (далі – ПСЗ-1.). – СПб., 1830. – Т. ХХІІІ. – № 17249. 13. **ПСЗ-1.** – СПб., 1830. – Т. ХХІV. – № 17538. 14. **Кам'янець-Подільський** міський державний архів (далі – К-ПМДА.), ф. 227, оп. 1, спр. 6. 15. **ПСЗ-1.** – СПб., 1830. – Т. ХХVІ. – № 19248. 16. **Державний** архів Тернопільської області (далі – ДАТО.), ф. 162, оп. 1, спр. 2. 17. **ДАТО**, ф. 162, оп. 1, спр. 4. 18. **ДАТО**, ф. 162, оп. 1, спр. 1. 19. **К-ПМДА**, ф. 227, оп. 1, т. 1, спр. 916. 20. **Центральний** Державний Історичний Архів України у місті Києві (далі – ЦДАУ у м. Києві.), ф. 533, оп. 1, спр. 35. 21. **ЦДАУ** у м. Києві, ф. 486, оп. 9, спр. 59. 22. **ЦДАУ** у м. Києві, ф. 533, оп. 1, спр. 646. 23. **ЦДАУ** у м. Києві, ф. 533, оп. 5, спр. 1166. 24. **Министерство** военное. Главный штаб.

Отделение VII. Столь 2. № 2602. 30-го сентября 1878. О распределении въ войска новобранцевъ призыва 1878 г. И о правилахъ производства сего призыва. – 176 с. 25. **Обзоръ** Подольской губернии за 1890 годъ. – Каменец-Подольский., 1890 – 144 с. 26. **ЦДАУ** у м. Києві, ф. 442, оп. 84, спр. 346. 27. **ЦДАУ** у м. Києві, ф. 442, оп. 84, спр. 345. 28. **ЦДАУ** у м. Києві, ф. 442, оп. 1, спр. 2256. 29. **Русская** военная сила. История развития Военного дела от начала Руси до нашего времени. Съ рисунками одежд и вооружения, картами, планами сражений и укреплений. Изд. 2. А. С. Пирогова. Исправленное и дополненное под редакцией члена Военно-ученого комитета Главного Штаба, Генерального Штаба Генерал-майора А. Н. Петрова. – М. : Типо-литография Высочайше утвержденного Товарищества И. Н. Кушнеревъ и Ко., 1897– . – Т. III. – 1897. – 580 с. 30. **Писарькова Л.** Российский чиновник на службе в конце XVIII – пер. половине XIX века / Л. Ф. Писарькова // Человек. – 1995. – № 3. – С. 121–139; № 4. – С. 147–158. 31. **ЦДАУ** у м. Києві, ф. 533, оп. 1а, спр. 51. 32. **ЦДАУ** у м. Києві, ф. 442, оп. 152, спр. 304. 33. **ЦДАУ** у м. Києві, ф. 533, оп. 1, спр. 1027. 34. **Державний архів Рівненської області** (далі – ДАРО.), ф. 22, оп. 3, спр. 576. 35. **ЦДАУ** у м. Києві, ф. 533, оп. 1, спр. 846. 36. **ЦДАУ** у м. Києві, ф. КМФ 11, оп. 1, спр. 32. 37. **К-ПМДА**, ф. 500, оп. 1, спр. 17. 38. **К-ПМДА**, ф. 500, оп. 1, спр. 3. 39. **Карліна О.** Місто Кременець у першій третині XIX століття / Оксана Карліна // Волинські Афіни. 1805–1833. Збірник наукових праць. Під редакцією Станіслава Маковського і Володимира Собчука. – Тернопіль: Богдан, 2006. – С. 11–23. 40. **К-ПМДА**, ф. 226, оп. 79, спр. 7140. 41. **ЦДАУ** у м. Києві, ф. 533, оп. 1, спр. 209. 42. **К-ПМДА**, ф. 228, оп. 1, спр. 44, т. 1. 43. **К-ПМДА**, ф. 228–57, оп. 1, спр. 19. 44. **ЦДАУ** у м. Києві, ф. 533, оп. 1, спр. 17. 45. **ЦДАУ** у м. Києві, ф. 533, оп. 1, спр. 138. 46. **ЦДАУ** у м. Києві, ф. 533, оп. 3, спр. 318. 47. **Довольствие** войскъ. Квартирное, провіантское, приварочное, чайное, фуражное, вещевое и по снабженію: предметами артиллерійскаго и инженернаго ведомствъ и строевыми лошадьми. Издаль Г. В. Головь. – Петроград: Типографія Императорскаго уч. глухонемыхъ Мойка, 54., 1916. – 324 с. 48. **Подробная** провіантская раскладка высчитанная на всякое число дней в месяц и на число людей включительно отъ одного до ста, за тем по полусотнямъ до тысячи и наконецъ на две и на три тысячи. – Санкт-Петербург: Печатано в типографіи А. Сычева, 1844. – 121 с. 49. **ЦДАУ** у м. Києві, ф. 533, оп. 1а., спр. 20. 50. **ЦДАУ** у м. Києві, ф. 533, оп. 1а, спр. 21. 51. **ЦДАУ** у м. Києві, ф. 533, оп. 1а, спр. 22. 52. **ЦДАУ** у м. Києві, ф. 533, оп. 1а, спр. 23. 53. **ЦДАУ** у м. Києві, ф. 533, оп. 1а, спр. 24. 54. **ЦДАУ** у м. Києві, ф. 533, оп. 1а, спр. 25. 55. **К-ПМДА**, ф. 500, оп. 1, спр. 24. 56. **К-ПМДА**, ф. 228–57, оп. 1, спр. 44, т. 3. 57. **ЦДАУ** у м. Києві, ф. 2071, оп. 1, спр. 87. 58. **ЦДАУ** у м. Києві, ф. 533, оп. 1, спр. 19. 59. **Военно-статистическое** обозрение Россійской имперіи. Издаваемое по высочайшему повеленію при 1-ом Отделении Департамента Генеральнаго Штаба. Том X. Часть 2. Подольская губернія. / По рекогносцировкам и матеріалам, собранным на месте, составляяль Генеральнаго Штаба Капитанъ Тверитиновъ. – Санкт Петербург: Въ

типографії Департамента Генерального Штаба, 1849. – 159 с. + сведения специальные 93 с. + 16 табл. **60. Труды** Подольского Церковного историко-археологического общества. Выпуск одиннадцатый. Под редакцією прот. Е. Сецинского и Н. Яворовского. – Каменец-Подольский: Типографія Свято-Троицкаго братства, уголь Бульварн. и Базарн. ул. Городской домъ., 1911. – 105 с. 61. ДАТО, ф. 37, оп. 3, спр. 83. **62. К-ПМДА**, ф. 227, оп. 1, т. 2, спр. 4763. 63. **К-ПМДА**, ф. 500, оп. 1, спр. 2. 64. ЦДАУ у м. Києві, ф. 533, оп. 4, спр. 147. 65. **К-ПМДА**, ф. 228, оп. 1, спр. 44, т. 2. 66. **К-ПМДА**, ф. 500, оп. 1, спр. 26. 67. ДАРО, ф. 22, оп. 4, спр. 12.

Мацко Н. С. Имперские военные формирования на Правобережной Украине и связанные с ними повинности (конец XVIII – первая половина XIX ст.)

В статье проанализированы особенностивнедренияна землях Правобережной Украины имперской армейско- системы и выполнения населением Юго-Западного края натуральных земских повинностей Военного ведомства.

Ключевые слова: натуральные земские повинности Военного ведомства; армейский постой; регулярные военные подразделения.

Мацко Н. С. Імперські військові формування на Правобережній Україні та пов'язані з ними повинності (кінець XVIII – перша половина XIX ст.)

У статті проаналізовано особливості запровадження на землях Правобережної України імперської армійсько-охоронної системи та виконання населенням Південно-Західного краю натуральних земських повинностей Військового відомства.

Ключові слова: натуральні земські повинності Військового відомства; армійський постій; регулярні військові підрозділи.

Macko N. S. Imperial military formings on Pravoberezhna Ukraine and duties relating to (at the end of XVIII – the first half of XIX cr.)

The of introduction on landsof Pravoberezhna Ukraine of the imperial army-protective system and implementation the population of the South-West of natural duties of the Military department are analysed in the article.

Keywords: natural duties of the Military department; army stand; regular military subdivisions.